

ALIFBENING TUZILISHI, METODIK YONDASHUVLAR VA MASHQ TURLARI

Dadayeva Farida

Zafarobod tumani 20-sonli maktab,

boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya

Ushbu maqolada boshlang'ich ta'limda alifbening tuzilishi, uni o'qitishning metodik yondashuvlari va mashq turlari tahlil qilingan. Alifbe davrida o'quvchilarning savod chiqarish jarayoni, tovush va harflarni o'zlashtirish bosqichlari hamda mavjud metodik usullarning samaradorligi yoritilgan. Shuningdek, dars jarayonida qo'llaniladigan turli mashq turlari, ularning o'quvchilar nutqini rivojlantirishdagi o'rni va ahamiyati ilmiy-nazariy jihatdan asoslab berilgan. Maqolada alifbe o'qitish metodikasining zamonaviy talablari va istiqbolli yo'nalishlari bo'yicha tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: alifbe, savod o'rgatish, metodika, tovush va harf, mashq turlari, boshlang'ich ta'lim, fonetik tahlil, o'qish texnikasi.

Kirish

Boshlang'ich ta'lim inson hayotidagi eng muhim bosqichlardan biridir. Aynan shu davrda o'quvchilarning o'qish va yozish malakalari shakllanadi. Alifbe esa bu jarayonning asosiy poydevori vazifasini o'taydi. Alifbe nafaqat harflar majmui, balki o'quvchilarni mustaqil o'qishga tayyorlovchi murakkab pedagogik tizimdir.

Ta'lim to'g'risidagi Qonun va Milliy o'quv dasturi talablariga ko'ra, boshlang'ich sinf o'quvchilarining savodxonlik darajasiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Alifbe davri darslari o'quvchilarning fonematik eshitish qobiliyatini rivojlantirish, tovushlarni to'g'ri talaffuz qilish, harflarni eslab qolish va bo'g'inlab o'qish malakalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Maqolaning maqsadi — alifbening tuzilish xususiyatlarini, uni o‘qitishda qo‘llaniladigan zamonaviy metodik yondashuvlarni va mashq turlarini tahlil qilish hamda ularning samaradorligini ilmiy asoslab berishdan iborat.

Alifbening tuzilishi

Alifbe boshlang‘ich sinfning 1-sinfida o‘qitiladigan asosiy darslik bo‘lib, unda o‘quvchilar ona tilining barcha tovushlari va ularning harflardagi ifodasi bilan tanishadilar. O‘zbek alifbesi 29 ta harf va bitta tutuq belgisidan iborat. Alifbe tarkibiga unlilar va undoshlar, jarangli va jarangsiz undoshlar kiradi.

Alifbening tuzilish tamoyillari

1. **Tovushdan harfga tamoyili** – avval tovush o‘rgatiladi, so‘ngra uning harf belgisi o‘zlashtiriladi.
2. **Chastotalilik tamoyili** – nutqda ko‘p uchraydigan tovushlar avval o‘rgatiladi.
3. **Qiyinchilik darajasi tamoyili** – oson tovushlardan murakkab tovushlarga bosqichma-bosqich o‘tiladi.

Alifbe davri bosqichlari

Alifbe davri odatda uch bosqichga bo‘linadi:

1. **Tayyorgarlik bosqichi** – o‘quvchilar maktab hayotiga moslashadi, nutq eshitish qobiliyatlari rivojlantiriladi, so‘z va gap haqida dastlabki tushunchalar beriladi.
2. **Asosiy (alfavit) bosqich** – barcha tovush va harflar o‘zlashtiriladi. Har bir harf uchun alohida dars ajratiladi, o‘quvchilar bo‘g‘inlab o‘qishni o‘rganadilar.
3. **Alifbedan keyingi bosqich** – o‘quvchilarning o‘qish tezligi oshiriladi, matn ustida ishlash ko‘nikmalari shakllantiriladi.

Metodik yondashuvlar

O‘zbekiston maktablarida alifbe o‘qitishda asosan **tahliliy-sintetik tovush metodi** qo‘llaniladi. Bu metodning mohiyati shundan iboratki, o‘quvchilar avval nutq tovushlarini tahlil qiladilar (tovushni ajratish, uning xususiyatlarini aniqlash), so‘ngra ularni sintez qilib, bo‘g‘in va so‘zlar hosil qiladilar.

Metodning asosiy bosqichlari:

- gapdan soʻzni ajratish;
- soʻzdan boʻgʻinni ajratish;
- boʻgʻindan tovushni ajratish;
- tovushning xususiyatlarini aniqlash (unli-undoshlik, jarangli-jarangsizlik);
- tovushni harf bilan belgilash;
- harflarni boʻgʻin va soʻzlarga birlashtirish (oʻqish).

Zamonaviy yondashuvlar

- **Integrativ yondashuv** – ona tili, oʻqish, yozuv va nutq mashgʻulotlari uygʻunlashtiriladi.
- **Kommunikativ yondashuv** – oʻquvchilarni real hayotiy vaziyatlarda oʻqish va yozishga oʻrgatish.
- **Shaxsga yoʻnaltirilgan yondashuv** – har bir oʻquvchining individual xususiyatlari va qobiliyatini hisobga olish.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (interaktiv doskalar, multimedia ilovalari, elektron darsliklar, audio va video materiallar) orqali alifbe darslarining samaradorligi oshiriladi. Masalan, animatsion videoroliklar va audio yozuvlar tovushlarni talaffuz qilishda yordam beradi.

Mashq turlari

1. Fonetik mashqlar

- **Tovushni aniqlash mashqlari** – oʻqituvchi aytgan soʻzdagi birinchi yoki oxirgi tovushni topish.
- **Tovush tahlili mashqlari** – soʻz tarkibidagi tovushlarning ketma-ketligini aniqlash.
- **Tovushlarni farqlash mashqlari** – oʻxshash tovushlarni farqlash (b–p, d–t, s–sh).

2. Boʻgʻin bilan ishlash

- **Boʻgʻin jadvallari bilan ishlash** – ochiq va yopiq boʻgʻinlarni oʻqish (ma, me, mi, mo, mu; am, em, im, om, um).

- **Bo‘g‘in qo‘shish mashqlari** – so‘z boshiga yoki oxiriga bo‘g‘in qo‘shib yangi so‘z hosil qilish.

- **Zanjirli o‘qish** – so‘zlarning bo‘g‘inlaridan zanjir tuzish.

3. Grafik va yozuv mashqlari

- Harfning bosma va yozma shakli bilan tanishtirish.
- Harfni havoda yozish, plastilin yoki simdan yasash.
- Harflarni matn ichidan topish.
- Harf elementlarini alohida mashq qilish.
- Diktantlar (harfiy, bo‘g‘inli, so‘zli, gapli).
- Nusxa ko‘chirish mashqlari.

4. Didaktik o‘yinlar

- **“Tovushni top”** – berilgan tovushning so‘zda bor-yo‘qligini aniqlash.
- **“Kim chaqqon?”** – berilgan harf bilan boshlanadigan so‘zlarni topish.
- **“Harflar yarmarkasi”** – buyum nomlarining birinchi harfini aniqlash.

Xulosa

Alifbe o‘qitish murakkab va mas’uliyatli pedagogik jarayon bo‘lib, o‘quvchilarning keyingi ta’lim hayotiga mustahkam poydevor yaratadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, to‘g‘ri tashkil etilgan metodik yondashuvlar va xilma-xil mashq turlari savod chiqarish jarayonini tezlashtiradi va sifatini oshiradi.

Alifbening tuzilishi va uni o‘qitish metodikasi doimiy takomillashtirib borilishi zarur. Zamonaviy ta’lim talablari asosida alifbe o‘qitish metodikasini rivojlantirish boshlang‘ich ta’lim sifati va samaradorligini oshirishning muhim omilidir.

Tavsiyalar

1. Tahliliy-sintetik metod bilan bir qatorda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan keng foydalanish.

2. Mashq turlarini tanlashda o‘quvchilarning yosh xususiyatlari va individual imkoniyatlarini hisobga olish.

3. Fonetik mashqlarni har bir darsda muntazam qo‘llash.

4. Didaktik o‘yinlar va interaktiv metodlar orqali darslarni qiziqarli tashkil etish.

5. O‘qish va yozuv ko‘nikmalarini bir vaqtda rivojlantirishga alohida e‘tibor qaratish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. G‘afforova T., Nurullayeva Sh. "Boshlang‘ich sinflarda ona tili o‘qitish metodikasi". Toshkent: Ilm Ziyo, 2021. – 256 b.

2. Qosimova K., Matchonov S. "Ona tili o‘qitish metodikasi". Toshkent: Noshir, 2019. – 320 b.

3. Yo‘ldosheva D. "Savod o‘rgatish metodikasi". Toshkent: Fan va texnologiya, 2020. – 184 b.

4. Azizxo‘jayeva N.N. "Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat". Toshkent: TDPU, 2018. – 312 b.

5. Yo‘ldoshev J.G‘, Usmonov S.A. "Pedagogik texnologiya asoslari". Toshkent: O‘qituvchi, 2019. – 240 b.

6. Xolmatova Z.T. "Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutqini o‘stirishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish". Pedagogik mahorat jurnali, 2022, №4, B.112-116.

7. Karimova V. "Alifbe davrida o‘qish va yozuv ko‘nikmalarini shakllantirish". Boshlang‘ich ta‘lim jurnali, 2023, №2, B.24-28.